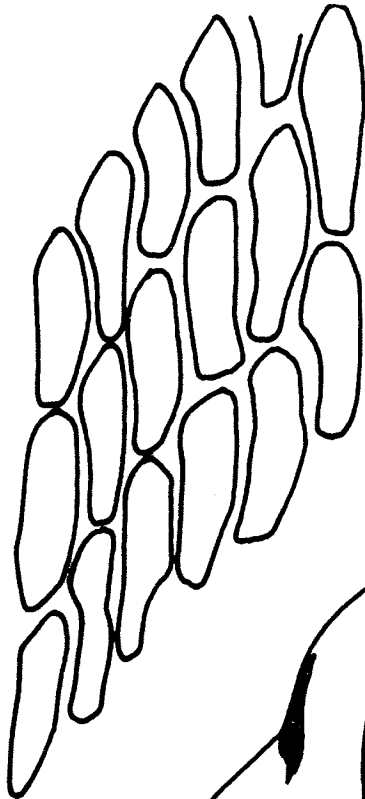

vol. 31 nr. 2 1988

Mossornas Vänner

Cratoneuron decipiens
(ill. Lars Hedenäs)

innehåller:

	sid.
HEDENÄS, L. Är Cratoneuron decipiens förbisedd i södra Sverige?.....	29
Litteratur om Fissidens.....	35
Exkursionsrapporter.....	36
Höstprogram.....	38
Bestämningsservice.....	40

Mossornas Vänner

FÖRENINGENS OCH TIDSKRIFTENS SYFTE: Att befrämja den amatör-bryologiska verksamheten i de nordiska länderna.

VERKSAMHET:

- Inventering av Göteborgstraktens mossor.
- Exkursionsverksamhet m m i Stockholmstrakten.
- Exkursionsverksamhet m m i Lund.
- Projekt "Vitmossor i Norden".
- Bestämningsservice.

ÄLDRE NUMMER: 12.50 kr/styck + frakt & exp. (frakt- & exp.av-gifter: <6 ex: 10 kr, <11 ex: 15 kr, <35 ex: 30 kr).
Beställes genom inbetalning till postgirot.

ANDRA PUBLIKATIONER: Andersson, H. m fl. 1986. Vitmossor i Norden. Flora, 108 s. Pris med frakt 70 kr. F n slutsåld men ny, reviderad upplaga inom kort.

PRENUMERATION: 40 kr för 1988. Medlemmar erhåller inbetalningskort med årets första nummer. Familjemedlemmar 10 kr (ej tidskr.)

POSTGIRO: 13 37 88-0.

INSTRUKTION FÖR ARTIKELSKRIVARE: Manus skall skrivas på A4 och elmaskin. Marginalerna lika stora vä-hö; 2-3 cm, uppåt 2.5-3 cm, nedåt ca 2 cm. Marginalen upptill på titelsidan skall ge plats för rubrik och i förekommande fall även "summary". Artiklar och notiser av allehanda slag är välkomna. För artiklar av mera allmänt intresse; bifoga gärna ett sammandrag på engelska. SISTA INLÄMNINGSDAG för sådant som skall med i nästa nummer är 31/1 1989.

REDAKTÖR: Pär Johansson. Se adress nedan.

KONTAKTPERSONER:

Nils Cronberg	Solbyn, Sandbyvägen 204, 240 10 DALBY. tel. 046-200925.
Pär Johansson	Birgittagatan 4 B, 414 53 GÖTEBORG. tel. 031-129483.
Göran Sidenvall	Karlavägen 7, 671 00 ARVIKA tel. 0570-14253.
Gerhard Kristensson	Ekebydalsvägen 87, 186 00 VALLENTUNA. tel. 0762-71857.
Lars Söderström	Ekol.Botanik, Umeå Univ., 901 87 UMEÅ. tel. 090-166054/194333.
Arne Pedersen	Snippen 7 F, 0566 OSLO 5. tel. 02-370040.
Magne Hofstad	1927 RÅNÅSFOSS. Tel. 02-729170.

Är *Cratoneuron decipiens* förbisedd i södra Sverige ?

Lars Hedenäs

Cratoneuron decipiens är en mossasom vanligen förknippas med våra fjälltrakter. Att så är fallet är i och för sig inte så konstigt eftersom arten är vanlig i många kalkrika fjällområden.

Mindre bekant är kanske att *C. decipiens* även finns på många håll i södra Sverige. I Nyholm (1954 - 69) uppges arten från Östergötland, Dalsland, Värmland, Närke, Västmanland och Södermanland. Vid en genomgång av våra *Cratoneuron*-arter i Naturhistoriska Riksmuseets herbarium (Stockholm) hittade jag emellertid kollektioner av *C. decipiens* från åtskilliga tidigare okända sydsvenska lokaler, varav flera i " nya " landskap. De flesta av dessa har legat felaktigt bestämda som *C. filicinum* eller *C. commutatum*.

Eftersom *Cratoneuron decipiens* antagligen är förbisedd i landets södra delar, följer här en redogörelse för hur man känner igen arten samt några funderingar om orsakerna till dess utbredningsbild i området.

Förväxlingsarter

Släktet *Cratoneuron*, som det normalt uppfattas idag (exempelvis Nyholm 1954 - 69, Smith 1978, Hallingbäck & Holmåsen 1985), är ganska lätt att känna igen. Alla våra fyra arter växer på fuktigt eller vått, mer eller mindre kalkhaltigt underlag, ofta vid källor. De är normalt medelgrova till grova (trådfina modifieringar hittas ibland) och fjädergrenade till mer oregelbundet förgrenade. Vidare har alla arterna kraftig bladnerv, oftast tydligt tandad bladkant, ogrenade parafyllier och kraftigt förgrenade rhizoider som vanligen sitter som små " buskar " på stammen. (För den som råkar ha Crum's & Anderson's (1981) flora kan det kanske vara av intresse att veta att det som avbildas på deras figur av *Cratoneuron commutatum* (Fig. 465) som ett parafyllium, i själva verket är en rhizoid. Dessutom föreställer figuren inte *C. commutatum* utan *C. falcatum*). Tre av våra arter, *C. filicinum*, *C. decipiens* och *C. commutatum*, har normalt triangulära till brett äggrunda blad, som tämligen hastigt avsmalnar mot bladspetsen och sto-

ra, väl avgränsade bashörncellgrupper som är +kraftigt utvidgade nära bladkanten (jfr. Fig. 1 B, C). Den fjärde arten, C. falcatum, som ibland dras in under C. commutatum (Nyholm 1954 - 69), har däremot normalt ägg-runt lancettlika blad som gradvis avsmalnar mot spetsen och otydligare grupper av bashörnceller (grupperna ej kraftigt vidgade vid bladkanten). C. falcatum är dessutom vanligen grövre än våra andra tre arter.

Släktet är onaturligt och vi får nog så småningom vänja oss vid nya namn på en del av arterna.

Karaktéristiskt för C. decipiens (Fig. 1) är bland annat de brett triangulära, kraftigt längsveckade bladen och de korta bladcellerna som åtminstone i området ovanför de utvidgade bashörncellerna är försedda med papiller på ryggsidan. Ibland saknar en del av cellerna i detta område papiller och ibland har många celler papill-lik utskjutande övre ändar i stället för äkta papiller (kallas ofta för " prorate cells " i engelskspråkig litteratur). Viktigt här är dock att åtminstone några celler har äkta papiller, som sitter över själva cell-håligheten, hos C. decipiens (Fig. 1 F).

Cratoneuron decipiens förväxlas alltså, att döma av det herbariematerial jag studerat, främst med C. filicinum och C. commutatum. C. filicinum skiljer man från C. decipiens redan i fält på att bladen saknar längsveck. I mikroskop ser man vidare att C. filicinum saknar papiller på sina celler. C. commutatum kan vara svårare att skilja från C. decipiens i fält. Båda arterna har +brett triangulära och kraftigt längsveckade blad. Med en stark lupp (c:a 30 x) kan man dock efter viss träning se att den förra arten har betydligt längre bladceller (22 - 147 μ m långa) än den senare (14 - 56 μ m). Dessutom är C. commutatum oftast något grövre och mer regelbundet förgrenad än C. decipiens, men dessa karaktärer är tyvärr något variabla. I mikroskop skiljs dessa arter, förutom på cell-längden, på att C. commutatum's bladceller (ovan bashörnen) endast har papill-lik utskjutande övre cell-ändar, medan C. decipiens alltså även har äkta papiller på många (eller alla) celler i detta område. Självklart finns det fler skillnader än de här nämnda mellan dessa tre arter, men ovanstående räcker bra för att skilja dem åt.

Utbredning

Utbredningen av Cratoneuron decipiens i södra Sverige, baserad på materialet i Naturhistoriska Riksmuséet, visas i Figur 2. Naturligtvis kan man räkna med att ytterligare någon lokal gömmer sig i våra andra större herbarier, men eftersom Riksmuséets material är ganska stort (drygt 1400 exemplar av Crato-

neuron från södra Sverige) kan man nog anta att kartan i Figur 2 ger en ganska bra bild av artens utbredning i detta område.

Som synes ligger många lokaler i eller i anslutning till större områden med kalkrika jordar. Även många av de lokaler som inte ligger i dessa områden, exempelvis Dalslandslokalerna och flera av Västmanlandslokalerna ligger i välkända kalkområden. En förutsättning för att hitta C. decipiens är alltså tillgång på kalk. En annan förutsättning är att det finns källor. Eftersom arten tycks saknas på t ex Gotland, där det ju finns en hel del källor med kalkrikt vatten, kan man misstänka att det finns ytterligare någon faktor som verkar begränsande på arten. Det är förstås svårt att gissa vilken, men möjligen kan konkurrens från C. commutatum hindra att C. decipiens får fäste på en del annars potentiella lokaler.

Trots allt undrar jag om inte C. decipiens borde finnas på fler ställen än där den hittills hittats. Håll alltså utkik efter Cratoneuron decipiens även när ni exkurerar i Sydsverige !! Det kan kanske löna sig.

Jag tar förstås gärna emot uppgifter om ytterligare lokaler i södra Sverige (helst också beläggsexemplar). Min adress är: Naturhistoriska Riksmuséet, Sekt. f. Kryptogambotani, Box 50007, 104 05 STOCKHOLM.

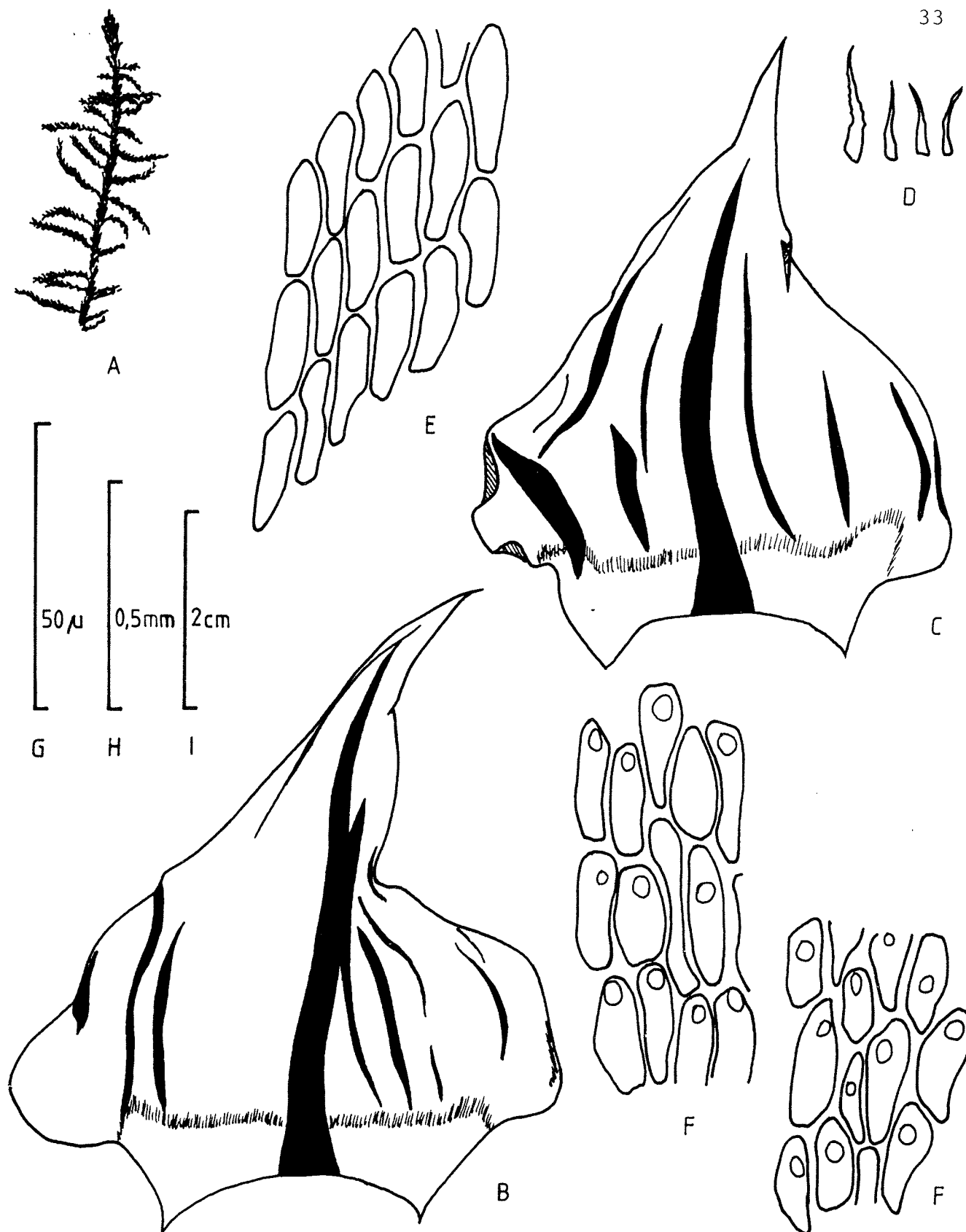
Lokallista

Skåne : Brösarp, Tockabergsravinens övre del vid källdrag, 4.7.1916, H.E.Johansson; Lund, - - , Zetterstedt. Västergötland : N.Kyrketorp, Hene, 18.6.1940, A.Hülphers; Ryd, Smedsgården, 24.6.1944, A.Hülphers; Rådene, 10.1931, A.Hülphers; Rådene, 11.1931, A.Hülphers; Skövde, Havstena, 1.1930, A.Hülphers; Öglunda s:n, Billingen, 9.1946, A.Hülphers. Östergötland : Omberg, Västra väggar, nära Flintan, 14.7.1853, Zetterstedt; Omberg, 7.1857, Haglund; Omberg, naturreservatet Mickelstorp, det stora kärret nedom urbergsstupen, 8.1935, H.Persson; V.Ny, Äskebäck, - - , H.Holmgren. Dalsland : Bäcke, Stora Ödegården, 9.10.1921, S. & C. Bergström; Vättungen, Stora Ödegården, 16.10.1921, P.A.Larsson; Kårud, 26.9.1921, P.A.Larsson. Värmland : Färnebo, Pajsberg, 26.8.1936, S.Waldheim; Saxåhyttan, 180 m, 24.6.1932, G.Åberg. Närke : Asker, Svenstorp, c:a 300 m N om gården, 15.7.1978, N.Hakelier; Kil, Trollaldalen, vid vägen, 7.10.1956, N.Hakelier; Tysslinge, mell. Hjulåsen och Suttareboda, 24.7.1932, S.Waldheim; Vintrosa, Lannafors kalkbrott, 21.8.1932, S.Waldheim. Västmanland : Arboga s:n, 1891, C.A.Tärnlund; Lindesberg, Målshyttan, 10.7.1937, S.Waldheim; Ramsberg, Håkansboda, 7.7.1937, S.Waldheim; Vikar, c:a 500 m NNV om kyrkan, 17.6.1961, N.Hakelier; Vikar,

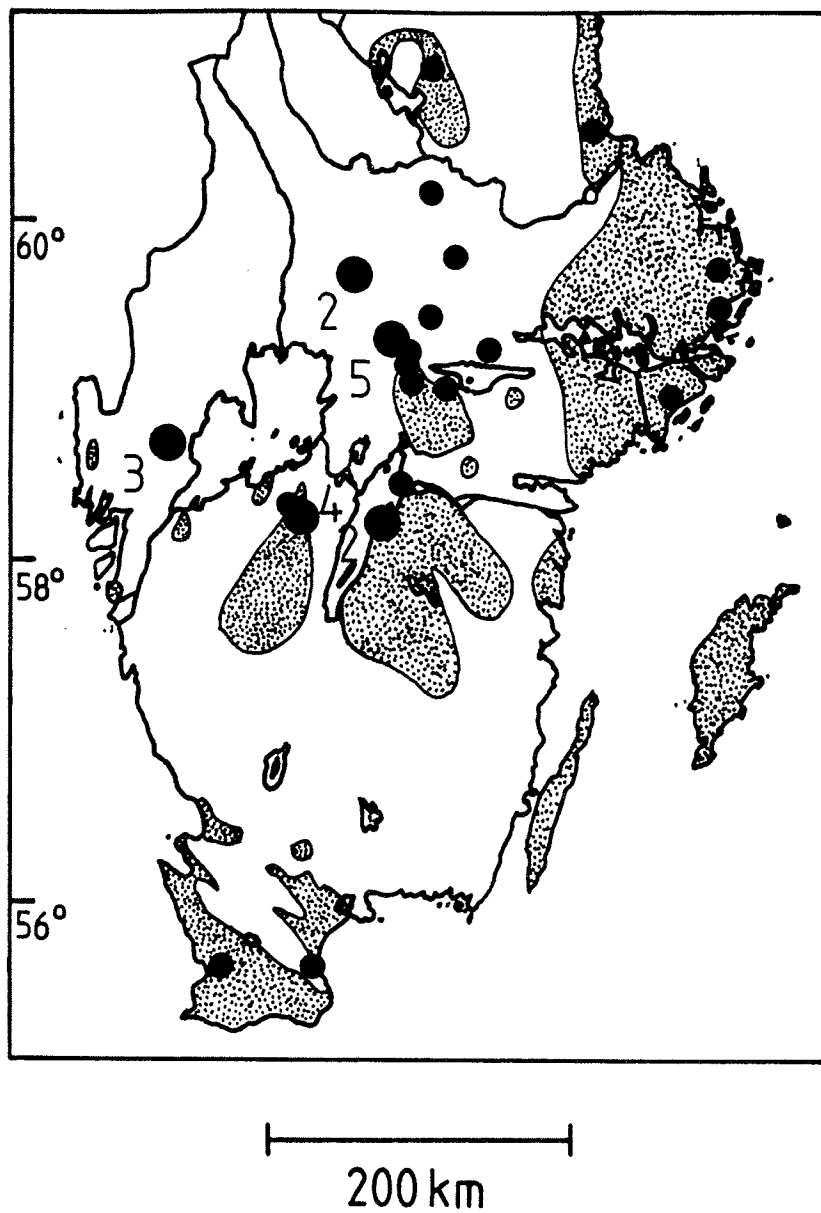
Älvhyttan, 24.6.1924, C.A.Tärnlund; Vikar, Älvhyttan, 25.6.1924, C.A.Tärnlund; Vikar, vid Venaån, 19.6.1959, N.Hakelien; Vikar, vid Grytsjöbäcken nära dess utlopp i Älvtången, 1.5.1957, N.Hakelien. Södermanland : Österhaninge, Gullringskärrret, 2.5.1943, H.Persson & A.Silfversparre; 5.1943, H.Persson; 3.6.1943, E.Wall; 3.6.1943, Agelin; 7.1973, A.Sundvall: 4.10.1981, A.Anderberg (619). Uppland : Estuna, Väster-Eka, 6.1.1932, F.Agelin (2 ex); Roslags-Kulla, Långens utlopp i Trehörningen, 1986/87, T.-B.Engelmark. Dalarna : Boda, Boda kapell, 7.1854, S.O.Lindberg; Boda, 14.7.1897, C.Jensen; St. Tuna, Tuna Hästberg, nedan gruvan, 26.6.1927, H.E.Johansson. Gästrikland : Valbo, vid nya vägen mellan Mohäll-Glamstorp (nära Upplandsgränsen), 13.6.1944, T.G.Halle.

Citerad litteratur

- Crum, H.A. & Anderson, L.E. 1981. Mosses of Eastern North America. Vol. 2. Columbia University Press. New York.
- Hallingbäck, T. & Holmåsen, I. 1985. Mossor. En fälthandbok. 2 uppl. Interpublishing. Stockholm.
- Lundqvist, G. 1958. Beskrivning till jordartskarta över Sverige. Sveriges Geologiska Undersökning ser. Ba. Översigtskartor med beskrivningar No. 17. Stockholm.
- Nyholm, E. 1954 - 69. Illustrated Moss Flora of Fennoscandia. II. Musci. Lund.
- Smith, A.J.E. 1978. The Moss Flora of Britain and Ireland. Cambridge University Press. Cambridge.

Figur 1. *Cratoneuron decipiens* (Dalarna, St. Tuna, Tuna Hästberg, 26.6.1927, H.E.Johansson (S)). (A) Habitus; (B, C) Stamblad; (D) Parafyllier; (E) Celler från bladmitten; (F) Celler från två olika partier strax ovan bashörncellgrupperna. Skalor : (G) Celler; (H) Blad och parafyllier; (I) Habitusbilden.

Figur 2. Utbredningen av *Cratoneuron decipiens* i södra Sverige (baserad på materialet i Riksmuséet). Små punkter = en lokal; Stora punkter = flera näraliggande lokaler (siffran intill anger hur många); Skuggade områden = större områden med kalkrika jordar (efter Lundqvist 1958).

LITTERATUR OM FISSIDENS

I två artiklar av Bruggeman-Nannega, publicerade 1978 resp. 1982 i Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, avhandlas små arter av släktet *Fissidens*. Bl a jämför författaren *F. pusillus* - *minutulus* - *viridulus* och visar att de är tre distinkta arter. Vidare att *F. crassipes* - *rufulus* - *pusillus* inte är skarpt avgränsade från varandra utan bildar ett komplex, det mycket heterogena *F. bryoides*-komplexet.

F. minutulus

Sedan förklaras att *Fissidens viridulus* sensu de flesta brittiska författare är *F. pusillus* eller något mycket snarlikt medan *F. viridulus* sensu kontinentaleuropeiska och nordamerikanska bryologer är *F. viridulus* (Swartz) Wahl.

Kanske kan dessa två artiklar hjälpa till att kasta lite ljus över mikroskoperingsarbetet med små *Fissidens*-arter, samt förebygga en och annan huvudvärk som man lätt får då man försöker få uppgifterna i floror från olika länder att stämma överens.

Artiklarna finns till utlåning på red:s adress. Språket är engelska.

MOSSORNAS VÄNNERS EXKURSION TILL RUNMARÖ 21-22 MAJ.

Runmarö är en ö med både kalkhällar och sura bergarter belägen i Stockholms skärgård några minuters båtresa från Stavsnäs.

Hit anlände morgonen den 21:a maj 4 mossvänner, 1 hustru och 3 barn. Vi vandrade till Vilhelmslund, Uppeby där Olle hälsade oss välkomna. Sedan tälten slagits upp på ängen utanför Olles stuga och lunchen var uppäten bar det iväg mot "Stora hällmarken" väster om Nore träsk. Natten innan hade ett välkommet regn fallit, så mossorna visade upp sig från sin bästa sida.

På kalkhällarna växte bl a Tortula ruralis och subulata, Encalypta vulgaris och streptocarpa, Tortella tortuosa och rigens, Distichium capillaceum, Ditrichum flexicaule, diverse Bryum och, till Gerhards stora glädje Orthotrichum cupulatum.

I sprickor och i anknytning till hällarna fanns Ctenidium molluscum, Fissidens cristatus i varierande storlek, Campylium calcareum och chrysophyllum, Preissia quadrata och här och var, insprängd bland övriga mossor, Myurella julacea. I hällkaren växte bl a Aulacomnium palustre, Drepanocladus intermedius och lycopodioides.

Sedan vände vi hemåt och vid Uppeby hittades bl a Platydictya jungermannoides, Anomodon viticulosus och Porella platyphylla. Senare på dagen anlände Sven efter den långa resan från Göteborg och sällskapet var fulltaligt.

22/5. Vi gick åter vägen mot Nore men denna gången till hällmarksområdet nordost om Nore träsk. På hällarna var arterna ungefär desamma som föregående dag. Nya för dagen var Bryum alpinum, Grimmia ovalis och Schistidium apocarpum. Hedwigia ciliata med sporkapslar hittades också. I hällkaren fanns Bryum pseudotriquetrum, Philonotis fontana, Calliargon richardsonii och Lars fiskade upp Drepanocladus lycopodioides och exannulatus.

Vi fortsatte till Silverträsket och på stigen hittade vi en tuva Tetraplodon mnioides. I träskets gungflyn växte bl a Campylium stellatum, Scorpidium scorpioides, Sphagnum nemoreum,

palustre, fallax, warnstorffii och intrasslade bland dem Mylia anomala, Calliergon stramineum och Cladopodiella fluitans. Sedan återvände vi hem för att äta och titta lite närmare på materialet.

Med på exkursionen var Sven Fransén, Lars Hedenäs, Gerhard Kristensson, Olle Strohl, Agneta Eriksson, Karlerik Söderholm och Gudrun Ekelöf som skrev.

Vi nybörjare tackar för två mycket trevliga och lärorika dagar och vet numera att bergklomossa och kvastmossa kan se ut hur som helst.

Kvast-
mossa

Höstprogram Göteborg 1988

ALLTID SAMLING VID BOTANISKA INSTITUTIONEN, 09.00.

Söndagen den 21 augusti. Ruta +4j.

Vi inleder höstens exkursioner med att besöka sjön Mjörns södra strand. Anmälan sker till Peter Sögård, 0303-14336.

Söndagen den 4 september. Ruta +5j*.

Vårens Marstrandsexkursion blev inställd. Vi försöker igen. Evastina Blomgren tar emot anmälningar på 031-462423.

Söndagen den 18 september. Ruta +7c.

Då vi i april sökte oss mot Jörlanda, mötte vi vintern där. Marken blev snabbt vit av snö och följaktligen blev utbytet av mossor mycket dåligt. Det blir alltså repris på denna inventeringsexkursion. Harry Andersson på telefon 0303-92635 ansvarar.

Söndagen den 2 oktober. Rutorna -8b och c.

Vi skall med båt färdas ut till Styrso. Därifrån promenerar vi över till Donsö och njuter av väder och vind samt förhoppningsvis rara mossor. Ring Sven Bergqvist för anmälan, tel 0523-30980/32022.

Söndagen den 16 oktober. Ruta +1g.

Vid sjön Aspen vid Lerum möter vi förmodligen lokala botaniska förmågor som kan lotsa oss till intressanta lokaler. Anmälan sker till Pär J, tel 031-129483.

Söndagen den 30 oktober. Ruta -4i.

Vid Förlanda söder om Lygnern finns flera stora myrar. Vi undersöker en av dem men börjar dagen vid Förlanda kyrka och berget Brattås. Även för denna dag tar Pär emot anmälningarna.

Söndagen den 13 november. Ruta +4e.

I rutan ligger Bohus fästning som hyser många ovanliga arter. Peter Sögård har ansvaret för årets sista exkursion.

Söndagen den 9 oktober.

Exkursion till Hagaruinerna/ Hagaparken i samarbete med Botaniska Sällskapet i Stockholm. Samling vid Koppartälten kl. 10. Ledare blir Erik Emanuelsson och Lars Hedenäs.
(Pendeltåg till Solna + ca 10 minuters promenad eller buss 515 från Odenplan.)

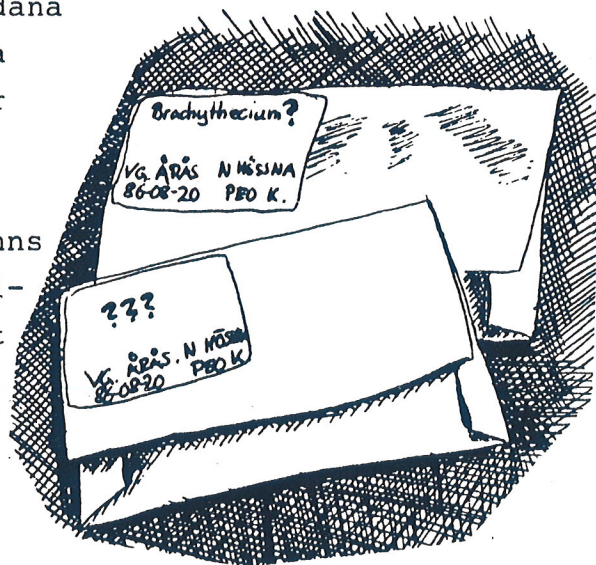
Helgen 21-23 oktober.

Mosskurs på Tollare folkhögskola. För tredje gången upprepas nu denna kurs - ett utmärkt tillfälle att få en inblick i mossornas värld eller att repetera det man en gång lärt sig. Kursen inleds fredag kväll kl. 18. Exkursion till Runmarö ingår (lördag).

Kursledare blir Lars Hedenäs och anmälan sker till Birgit Sundin, 08-7478223 eller Tollare folkhögskola, 08-7150030. Kostnad ca 25 kr + resor.

Bestämningsservice

Många mossvänner har säkert en hög med obestämda kollektioner undanstopade hemma i byrålådan. De är sådana man inte själv har kunnat placera i rätt familj eller släkte, eller kanske en artbestämning som man inte är helt säker på och skulle vilja få kontrollerad. Därför finns M.V.s bestämningsservice inom vilken man kan korrespondera med ett antal personer, referenter, och skicka kollektioner till dem. På listan som följer nedan framgår vem man kan anlita för sina problemkollektioner.

För att servicen skall fungera gäller följande regler:

1. Bifoga returporto.
2. Materialet skall vara torrt när det skickas så att det inte ligger och möglar i brevlådan om referenten skulle råka vara bortrest.
3. Antalet kollektioner man får skicka till en och samma person i samma sändning maximeras till fyra stycken.
4. Servicen gäller i första hand inom-nordiskt material. Önskas hjälp med utom-nordiskt material kontaktar man referenten ifråga först.
5. Så noggranna insamlingsuppgifter som möjligt bifogas, t ex om lokalens läge, substrat, följeväxter m m.
6. För en del mossor, särskilt levermossor som Cephalozia och Cephaloziella, är det viktigt att vid insamling försöka hitta fertilt och fruktbärande material, då de könliga detaljerna ofta är diagnostiska för de olika arterna.

Listan över referenter är ofullständig, så vill du ta ansvar för ett släkte eller en familj som du tycker att du behärskar väl, så hör av dig till red:s adress.

NYBÖRJARREFERENTER (Obs den geografiska belägenheten!)

Nils Cronberg	-Lund
Pär Johansson	-Göteborg
Göran Sidenvall	-Arvika
Bengt Gunnar Jonsson	-Umeå

BLADMOSSOR

Fissidens	-vakant
Seligeriaceae	-Per Olof Nyman
Dicranaceae	-vakant
Pottiaceae	-vakant
Schistidium	
Racomitrium	-Hans Blom
Grimmia	-Peter Carlsson
Bryum	
Ulota	-Peter Sögård
Orthotrichum	-Gerhard Kristensson
Pleurokarpa bladmosor	-Lars Hedenäs

LEVERMOSSOR

Lophozia	
Barbilophozia	
Orthocaulis	-Lars Söderström
m.fl.	
Bållevermosor utom Riccia	
Cephalozia	
Cephaloziella	-Kell Damsholt
Riccia, och övr. levermosor	-Tomas Hallingbäck

SPHAGNUM

Nybörjare, material N om Limes N.	-Susanne Rundlöf
Nybörjare, " S " " "	-MV Göteborg c/o
Avancerade (dvs om man har jobbat tidigare med släktet)	Harry Andersson
	-Kjell Ivar Flatberg

ADRESSER till ovanstående personer finner ni i medlemsförteckningen. Om någon saknar en sådan så kan ni skriva till redaktionsadressen.

MOSSORNAS VÄNNER

VOL.31 NR.2 -1988

ISSN-0284-1592